SÖRMLANDSLÅTEN

1988

Nr 2

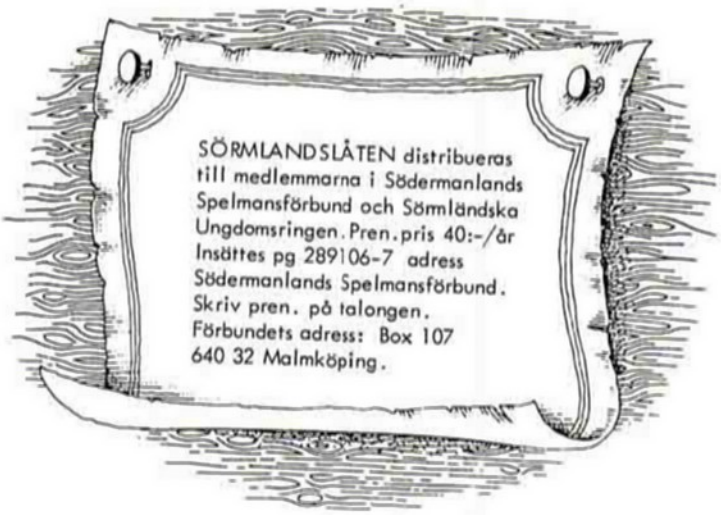

INNEHÅLL

Ordförandena har ordet 2
Bernt Olsson: Greve Oxenstierna 3
Dagens porträtt Barbro Tällman 6
Kerstin Pettersson: Skräddarn, Gubben Lindberg och Vingåkers Höglorven 8
Stig Norrman: Sörmländsk "fäbodmusik" 11
Redaktionens tillägg till Skräddarn 17
Ragnar 84, Gösta 71 18
Sörmländska trollfioler 20
Gåsinge-Dillnäs 23
Berättelse om julfirande 26
Kal den torte 29
Henry Sjöberg 30
Tyra i Tyrved 31

Omslagsbild: Nyköpings hus, Nyköping

Ansvarig utgivare:
Carl-Gustaf Ohlsson
Redaktionsadress:
Carl-Gustaf Ohlsson
Torggatan 7 Tel 0158-109 95
646 00 Gnesta

Upplaga 2.200 ex.

Spelmansförbundets Ordförande har ordet

Södermanlands Spelmansförbund och Sörmländska Ungdomsringen har fått förtroenet att arrangera Zornmärkesuppspelningarna; som sker under vecka 10- 17 juni 1990, vilket innebär att det blir en hel vecka med olika kulturaktivieter, som skall kulminera i en riksspelmansstämma.
För att klara detta stora evenemang har vi underhandlat med sju kommuner i Sörmland.
Vi informerade om vad som krävs i form av ekonomiskt stöd, markandsföring och lämpliga lokaler.
Samtliga visade stort intresse och gav oss garantier för ett värdigt genomförande.
Detta bådar gott för framtiden då vi ser 1990 som året när alla samlar sig kring vår unika folkliga tradition och för all framtid arbetar för att levandegöra och bevara vår omistliga musik- och danskultur, en kultur som förenar generationer och samhällsgrupper.
Valet av värd och samarbetskommun för Zornmärkesveckan har självfallet varit mycket svårt.
Våra styrelser har enhälligt beslutat att utse Nyköpings kommun.
Nu kommer en organisationsgrupp att tillsättas. Den skall sedan utökas med olika arbetsgrupper.
Veckorna före stämman kommer minst 60- 70 funktionärer att vara verksamma.
Tillsammans med Södermanlands Spelmansförbund och Sörmländska Ungdomsringen kommer kommunerna, kulturstiftelsen och länsmuseet att bli sannolika medarrangörer för hela folkmusik och dansåret 1990.
Vi överväger att bilda en beskyddarnämnd för detta. En sådan nämnd kan till exempel bestå av landshövdingen som ordförande, samt cheferna för kulturstiftelsen och länsmuséet, samt ett kommunalråd från varje kommun.
1990 blir ett viktigt år. Då skall grunden läggas för hela nittiotalets verksamhet.
Vi ser det som väsentligt att vår folkliga kultur får en mer etablerad och accepterad roll i vårt kulturliv och vi ser stora möjligheter att starta en kraftfull utveckling 1990.
Till sist önskas alla läsare en
GOD JUL OCH ETT GOTT NYTT ÅR.

Sören Olsson med familj.

Ungdomsringens Ordförande har ordet

HEJ ALLA LÄSARE !

Jag heter Göran Berglund och är ordförande i Sörmländska Ungdomsringen.
När dessa rader skrivs har det blivit klart med vårt stora samarrangemang 1990, Zornmärkesuppspelningarna.
För oss sörmlänningar blir det ett hedersuppdrag.Vi vet, att det blir ett stort och tungt jobb, men med den goda vilja som finns, både i Ungdomsringen och Spelmansförbundet, ska det inte bli några problem.
Det har på senare tid blivit allt bättre med kontakterna mellan våra två organisationer, men jag tror mig veta, att samarbetet kommer att utvecklas ytterligare.
Sören Olsson och jag har en del planer som vi ska försöka genomföra.
Vi har ju samma intresse att föra dansen och musiken vidare till kommande generationer och att sprida kännedom om hela vår verksamhet till den breda allmänheten.
Nu vill jag önska Er alla en fin vinter och en riktigt GOD JUL.
Med Ungdomsringshälsningar !
Göran Berglund.

Greve Oxenstiernas ljuva ungdomstid

Greven och skalden Johan Gabriel Oxenstierna föddes 1750 och uppnådde den för sin tid aktningsvärda åldern av 68 år. Sin uppväxttid tillbragte han på Skenäs i Vingåker. Han trivdes där och längtade dit, då han vistades på annat håll, såsom när han var i Uppsala och studerade vid universitetet eller i Stockholm och arbetade vid ämbetsverken.

Från ungdomstiden på Skenäs har Johan Gabriel efterlämnat en dagbok, som han faktiskt skrev på franska, kanske för övnings skull, kanske för att göra innehållet lite svårtillgängligare för nyfikna ögon. Den omfattar åren 1766-1768, då författaren var mellan 16 och 18 år gammal. Boken översattes av Inga Estrabaut och gavs ut på Bokgillets förlag 1965 med titeln Ljuva ungdomstid.

Det är en lättillgänglig och rolig bok med otvungen stil. När dess författare så småningom blev etablerad skald kunde han skildra lantlivet så här högtidligt:

"Kom följ det arbetsfolk med lyran i din hand,
som redan järnet vässt att skära mogna land.
Föröka med din röst vid jordens nya skördar
dess dyrkan för den Gud som mänskan tacksamt vördar.
Hans rikdom öppnad är. Naturens Kung och Far
till sina skatters mängd vårt släkte sammandrar."

Som dagboksförfattare kan man uttrycka sig på ett lite lättsammare sätt:

"17 juli 1766. Jag tittade på slåttern och hjälpte till med arbetet. Ibland körde jag själv, ibland satt jag bara på skrindan. Men då valde jag de vackraste flickorna att hålla sällskap."

Säkert ligger kärleken till hembygden och många trevliga ungdomsminnen av det här slaget bakom skaldens stora alexandrindikt Skördarne, som just skildrar livet på landsbygden.

Johan Gabriel berättar om glädjeämnen och ledsamheter. Ett av de mindre bekymren var att han blev bestulen på Åsens marknad. En annan gång försökte han få tillbaka en förlorad börs med hjälp av trollkonster - "ett såll, en sax, tre korn salt och andra liknande saker", men han

fann att den bästa trollkonsten var att hålla reda på sina saker. Stor och äkta sorg beredde det honom att hans ungdomsförälskelse blev bortgift. Han var intresserad av sina studier och läste många böcker på latin, franska, tyska och svenska. Det gällde för honom att bli något, och det kunde också vara ett bekymmer att leva upp till släktens krav:

"Därför är det inte utan ett slags beklämning som jag hör Axel Oxenstjernas namn och berättelsen om hans stora handlingar, vilka efter att ha varit en sporre för mig till slut kommer att bli en förebråelse, om jag inte kan göra någonting som går upp mot dem, och det kommer jag säkert aldrig att kunna."

Ibland sysslade han med att skriva dikt, men också i det avseendet kände han kraven övermäktiga. Morbrodern, Gustaf Fredrik Gyllenborg, en annan av de s.k. Skenässkalderna, var en berömdhet. Informatorn, den avhållne herr Bergklint, skrev förstås också mycket bättre än sin elev - det var som att jämföra flugans flykt med örnens, tyckte Johan Gabriel. I utbildningen ingick också teckning. Vid sidan om studierna sysslade han med blomsterodling, strövtåg i naturen, jakt och fiske.

Hur gick det då i livet för denne självironiske dagboksförfattare? Han förblev fattig men uppsteg till rikets högsta ämbeten, blev lärd och en god skald. Han kom att uppskattas för sin kvicka och flödande konversationskonst. Hans epigram från tiden vid hovet visar att han kunde vara elak, särskilt mot de högfärdiga, men han tycks ha varit en i grunden hygglig och medkännande människa med dragning åt sentimentalitet och mystik.

Låt oss nu betrakta livet i Vingåkerstrakten med den unge Johan Gabriel Oxenstiernas ögon. Naturen kunde vara hotande och farlig:

"Det har snöat idag och blåst ... Nordanvinden blåste av all kraft och sköt framför sig över fälten vågor av snö, som ibland hopade sig över varandra och tornade upp sig till en höjd av små hus och ibland lyftes från marken som stora moln och förmörkade himlen och föll ner i virvlar för att sedan höja sig igen. Det fanns nästan ingen möjlighet att gå upprätt... Det sorgligaste är att många människor uppenbarligen skall omkomma i detta oväder, frysa ihjäl eller drunkna i snön..."

Skogen var vild och farofylld:

"Marken var så sank att man skulle tagit det hela för en sjö om man inte överallt sett tuvor av gräs och vass och gamla trädstammar som vinden ryckt upp med rötterna och kastat över varandra, och som med sina förtorkade grenar bildade mycket höga och ogenomträngliga fästningsvallar och murar."

I detta kärr i Stora Målka och Gimmerstas skogar blev Johan Gabriel sittande fast i två timmar i "ångest och otrolig skräck" sedan han gått vilse under en jakt.

Vid ett annat tillfälle ramlar han i ån vid Låttra under de hårdhjärtade följeslagarnas stora munterhet:

"Hu, hu, vad det var kallt! ... Jag måste byta kläder, och bönderna gav mig yllestrumpor som stack mig på benen som om de varit besatta med nålar..."

Johan Gabriel anser sig inte vara särskilt modig; tungan och ett par lätta fötter kommer att vara hans främsta vapen i framtiden, spår han. Icke desto mindre ger han sig ut en natt för att vakta på vargarna som dödat en ko, som de slukat hälften av.

När man läser dagboken kan man alltså få ett intryck av naturens farlighet. En stalldräng går ned sig på isen. Man lyckas få upp honom, lägger honom vid elden och strör varm aska över honom, men det är förgäves. 8-10 personer drunknar varje år i Vingåker berättar dagboken. Ibland kan emellertid skräcken för vatten ta sig överdrivna uttryck:

"Kammarherre Gyllenborg anlände, och jag gjorde en utfärd på sjön tillsammans med honom, morbror och moster. Fastän vattnet var så lugnt att man kunde spegla sig i det, upphävde morbror höga skrik, och när jag hörde det vickade jag på båten utan att han märkte det."

Det var inte snällt! Förresten hade författaren själv visat lika stor brist på kurage några dagar innan, när han skulle pröva simkonsten. (Tidigare hade han aldrig varit i vattnet hel och hållen mer än när han ramlade i ån vid Låttra):

"... trots mitt beslut kunde jag inte gå längre än att vattnet steg mig till knähöjd. I stället för att lägga mig i simställning greps jag av hemlig fasa, och jag skyndade mig förskräckt att nå stranden igen."

Själv läste jag Ljuva ungdomstid nyfiken på vad han hade att berätta om bondeliv och folkseder, och boken har faktiskt en del underrättelser att lämna.

Johan Gabriel förundrar sig över sin artige, belevade och till synes sympatiske granne på Kjesätter, greve Bonde, som är högt bildad men ändå är hård mot sina underlydande. Man säger att han blivit rik genom att utblotta sina bönder. Hur kan en rättvis Gud tillåta något sådant? Dagboken återkommer flera gånger till problemet.

Här kan man kanske finna en antydan till kritik av förhållandena i samhället, men författaren växer upp i ett patriarkaliskt system och är präglad av det. Det är inte fel att det finns herrar och underlydande, men det är skillnad på goda och onda herrar. Fadern, menar han, har varit rättskaffens mot underlydande och hjälpsam och medkännande med de svaga. Så skall en god herreman vara.

Ett par svårtolkade episoder i dagboken kan möjligen visa på att det finns sociala motsättningar. När Johan Gabriel är på väg hem från Uppsala blir han hämtad av Skenäsbönderna som åker släde. Nu råkar det vara barmark i Uppland, och Johan Gabriel går in i en bondgård för att låna en kärra, men bonden blir rasande och kör ut honom med en käpp. Vad som ligger bakom den handlingen lär vi aldrig få veta.

Vid en gudstjänst i Vingåkers kyrka talar Jon Dubb känslofullt om kopporna, som härjat så svårt att barn har dött i nästan vartenda hus. Bönderna är gripna, men när predikanten på upplysningstidens vis kommer in på den medicin och den diet som man bör använda för att stäcka sjukdomens framfart, börjar folket skratta högt. Det

väcker Johan Gabriels vrede. Det går inte att övertyga dessa hårdhjärtade människor med förnuftsskäl. Befallningar är det enda de begriper.

Vid ett annat tillfälle avfärdar han sockenstämman med följande ord:

"Jag var i kyrkan och hörde Bergstedt, och därifrån begav jag mig till sockenstämman och hörde bönderna gräla om småsaker lika lidelsefullt som på en riksdag."

Det vittnar ju inte om någon djupare insikt i den lokala självstyrelsens betydelse. Å andra sidan finner han mycken klokskap hos hemvändande bonderiksdagsmän, som han talar med. De har bra förstånd om saker och ting (trots att de tillhör mösspartiet). Vi har sett att bönderna kunde vara kritiska mot budskapen från predikstolen. Samma sak kan belysas med några ord i en anteckning från 10 jan. 1768. Bönderna säger här om Jakob Strengboms förkunnelse "att han tagit predikan från sin fars manuskript och sedan lemlästat den på sitt vis."

Man blir kanske förvånad över att finna dalkarlar i Vingåker. Johan Gabriel har köpt brynstenar av dem, säger han, och bytt ut deras eländiga barkbröd mot något människovärdigare.

"Deras bröd är nog den uslaste föda som finns i världen. Man borde ge det åt Stackelberg, den berömde köksgeneralen, den där mannen som bara lever för att äta, och vars hela liv delas bara mellan bordet och fåtöljen, för att han i sin behagliga slöhet åtminstone en gång kan få känna vad andra lider". (Stackelbergs hushållerska har blivit mer berömd än sin arbetsgivare. Hon var ingen mindre än Kajsa Warg.)

Andra dalkarlar arbetar med vägbygge. Johan Gabriel är ofta och tittar på. En gång dristar han sig att visa ett arbete som han själv utfört i Björkens källa, "men de förolämpade mig med att säga att det inte var något värt".

Den 2 november 1766 är det bröllop i Skårsnäs. "Allt var väl ordnat, och till och med musiken som vanligtvis är gräslig, var i min smak. De nygifta är mycket söta. Vi skänkte tre daler, vilket i hög grad bidrog till att förvärva deras vänskap, och för att visa oss den avlossade de gevärsskott när vi tog avsked. Dottern till bonden Eric, som stod för bröllopet, var munskänk och bjöd mig flera gånger brännvin, som hon övertalade mig att dricka. Hennes sätt roade mig mycket. På hemvägen fann vi en bonde som låg och sov raklång i ett dike fullt av lera. Det var en ganska naturlig följd av bröllopet."

Johan Gabriel och prästen Brantenberg släpar honom med sig till Skenäs och under färden läser prästen bibeltexter för den fulle bonden och förehåller honom det orätta i att supa "med lika lite sunt förnuft som bonden hade för att fatta det". Dagboken innehåller, som synes, tydliga och minnesvärda små scener ur folklivet i Vingåkerstrakten.

En annan sådan är när Johan Gabriel och hans jaktsällskap övernattar i Viks skog vid Igelbålen. Bonden Joga (Jonas) från Bältorp har visat vägen.

"Slutligen, när vi låg utsträckta bredvid elden och sömnen började komma över oss, berättade bonden för att hålla oss vakna historier om spöken och gengångare som visat sig på den plats där vi var. Aldrig har jag hört så mycket talas om skogsfruar, gastar och annat liknande djävulstyg. Jag var förvånad över att min betjänt inte trodde någonting av det, under det att de andra tog det för trosartiklar."

Vi återfinner Joga i en pastoral scen. Han har tänt en eld under ekarna vid Sundängen och vilar sig där från fisket. Synen är storslagen: "lövverket var upplyst och det täta mörkret syntes mellan grenarna i ett oängligt djup".

En annan person som dagboken förevigat i små ögonblicksbilder är bonddottern Brita i Bältorp. Hon är berömd för sin skönhet, men Johan Gabriel har inte riktigt kunnat uppskatta den - han är uppfylld av tanken på en annan, som skapat stor oreda i hans själ.

"Efter den långa promenaden pustade vi ut och vilade oss en smula i Bältorp. Dottern Brita, som man talat så mycket om och som jag aldrig förut tyckt vara vacker, tycktes mig förtjusande i kväll, kanske för att jag såg henne i ljussken. Hur som helst blev jag så förälskad att jag vågade säga galanterier, vilket jag hittills aldrig haft djärvheten att göra till någon annan flicka. Man pikade mig hela kvällen för den skull och retade mig för att jag äntligen blivit förälskad."

Ljuva ungdomstid innehåller en grevlig tonårings tankar och upplevelser. Det är en dagbok utan stora litterära anspråk, vilket gör den omedelbart tillgänglig och mycket charmfull. Stora politiska händelser och många människor med ibland tragiska levnadsöden skymtar förbi. Vistelsen på Skenäs kom att prägla Johan Gabriel Oxenstiernas sätt att se på tillvaron. Det lantliga livet på Skenäs blev i hans ögon det sundaste och bästa sättet att leva. Det finns väl anledning att misstänka att det för honom framstod som mera idylliskt än det i verkligheten var. Låt oss avsluta denna framställning med en verklig pastoral idyll, hämtad ur dagbokens skildring av den 24 juni 1768:

"Dagen, midsommarafton och mors födelsedag, firades här med de vanliga förlustelserna. Man lekte flera slags lekar. Ungdom från grannbyarna tilläts att komma och dansa här runt en stång, virad med blommor och girlander. Jag gav mig in i leken och dansade till klockan 1 efter midnatt. En ung gosse som heter Olof från Norrkärr, som hela tiden varit min favorit, spelade på ett instrument sammansatt av flera vasspipor, som i fria luften gav mycket behagliga toner. Han kunde sätta ända till 20 stycken i munnen på samma gång. Det var ett riktigt lantinstrument. När jag såg honom stå bredvid ett träd och spela och såg en skara ungdomar dansa bredvid, trodde jag mig förflyttad till de ljuvliga och så vackert beskrivna tider då nymfer, skogsväsen och herdar dansade till Pans 7-pipiga flöjt. Staden kommer en dag att erbjuda mig finare nöjen, på dess baler utvecklas ståt och prakt, men denna dans, denna lantliga musik griper hjärtat mer. Enligt den föreställning jag gör mig om staden kommer allting där att ha sken av nöje; på landet är allting det verkligen."

BERNT OLSSON

Dagens porträtt Barbro Tällman

I vår porträttserie har vi hamnat hos Barbro Tällman. Då handlar det om visor. Hon tillhör den lyckliga grupp som haft förmånen att växa upp med visor.

Dansen och visan är lika gamla som musiken är själv. Från början var de förknippade med varandra i form av dansvisa.

Senare har de tillsammans, eller var för sig, vandrat långa och spännande vägar genom seklerna, konstaterar Barbro Tällman.

Bortsett från någon kortare period har vår "visprofil" varit bosatt i Stockholmsförorten Jakobsberg.

- Men, jag har sörmländskt påbrå, säger Barbro Tällman, och det går

Just i den här situationen är det många, som under årens lopp, lärt känna Barbro Tällman. Bilden togs för någon nånad sedan vid en kurs i Gnesta.

inte att missa poängen. Det ligger stolthet i rösten.

- Min morfar, Arvid Dahlberg, var av smedsläkt. Han gifte sig med småländskan Ottila. Tillsammans fick de åtta barn,berättar Barbro. Ständigt var det fullt med folk i det dahlbergska hemmet. Sammanhållningen inom släkten var stor.

- Det var sång, musik och dans, nästan för jämnan, minns Barbro. Morfar tecknade ner alla visor han hörde. Det blev ett stort antal under årens lopp.

Barbros far och mor sjöng i kör. Då var det nästan givet, att Barbro skulle följa i föräldrarnas spår.

Mycket riktigt. Nio år gammal tog hon det viktiga steget och började med körsång.

INTRESSET ÖKAR

När det gäller visor har Barbro Tällman haft tillfälle att följa utvecklingen på nära håll.

Vi har berört, att hon växte upp med sången. Som vuxen har hon ägnat stort intresse att föra den gamla fina vistraditionen vidare.

Till vardags kan man träffa Barbro i kretsen av en skara skolelever. Då är Barbro lågstadielärare och helt naturligt förekommer sång, så ofta som det ges tillfälle.

- Eleverna tycker om att sjunga, säger Barbro. Även i övrigt har jag märkt, att intresset för sång ökat under senare år.

Vi önskar Barbro lycka till i sitt fortsatte ideella arbete med visans bevarande. Oavsett om det är unga, medelålders eller äldre som samlas till en sång- och visstund håller hon hårt på den gamla fina stilen.

CARL-GUSTAF OHLSSON

– Sång, musik och dans har varit en stor del av Barbros liv.

Om Skräddarn, Gubben Lindberg och Vingåkers Höglorven

av Kerstin Pettersson

I förra numret av Sörmlandsläten nämns i förbigående Vingåkers Höglorven och "de båda höglorvsmelodierna". Jag kan en tredje!

Min far hade en morbror, som hette Adolf Eriksson och var född i Talby i Askers socken i Närke 1874. Omständigheterna gjorde, att han och hans hustru Selma kom att ersätta far- och morföräldrar för mig under en mycket lång följd av år; Adolf blev 99 1/2 år gammal och Selma blev 98.

Nu kallade jag honom aldrig Adolf. I början av 40-talet, då vi blev bekanta, var det inget gångbart förnamn. Jag och mina föräldrar sade istället Skräddarn, som de flesta andra i Talby och grannbyn Björnhovda, där vi bodde.

I skräddarlära kom han först hemma i Asker, hos Spikstugubben, som hade en symaskin som sydde "baklänges" och där han i stort sett bara fick plocka träckeltråd. Vintern 1890-91 tillbringade han hos en metodistisk skräddare i Örebro, men sedan kom han till en skräddare Lindberg i Marsjö i Vingåker och stannade där i första omgången till 1897.

Gubben Lindberg - som Skräddarn sade - hette Johan Adolf och var född 1829. Han hade ett förflutet som spelman och det finns låtar upptecknade efter honom. Ursprungligen hade han spelat flöjt. Det var med den han var på hemväg från en spelning en vinternatt, rimligtvis på 1860-talet. Han gick i månskenet genom Byle (på östgötasidan), när han stötte ihop med en varg. Han erinrade sig att han hade hört att vargen var rädd för starka ljud, så han tog upp sin flöjt och blåste några vassa toner. Vargen blängde och drog sig bakom en stor lada, som låg längs vägen. Lindberg vandrade vidare, men när han kom till bortre gaveln av ladan, möttes de igen. Lindberg gjorde om manövern med flöjten, och den här gången fann vargen för gott att försvinna.

På senare år hade Gubben Lindberg gått över till gitarr, eftersom han då kunde sjunga samtidigt. Uppenbarligen sjöng han och hans skräddare - fyra stycken om jag minns rätt - flitigt i verkstan, då naturligtvis utan instrument. Man bytte också visor med besökande, "provresande" och andra.

Utställningssommaren 1897 tillbringade Skräddarn tillsammans med en yrkesbroder i Stockholm. Bland annat sydde de mängder av pojkkostymer till blindskolan Tomteboda. Eftersom kamraten hade ett mera äventyrligt sinnelag än Skräddarn, avvecklades samarbetet och Skräddarn återvände till Vingåker. Han arbetade då mera sporadiskt åt Lindberg men uppehöll kontakten och vänskapen bestod. Lindberg dog 1907, och "jag var med och bar honom till graven". Skräddarn gifte sig 1908 och flyttade efter några år tillbaka till Talby, där han bodde tills han i 90-årsåldern måste flytta med Selma till pensionärslägenhet.

Skräddarn var en utomordentlig berättare av den något omständliga sorten. Han hade ett välutvecklat sinne för såkallade "små medel" och överdrev aldrig. Mindre tålmodiga lyssnare kunde kalla honom "trälig" (vilket var djupt orättvist), och Selma försökte ibland utan större framgång rädda mig från honom. Jag var ett stillsamt barn som kunde has i möblerade rum och var outtröttligt intresserad av allt från äppelsorter till vingåkershistorier.

1964 hade jag läst etnologi och hade en bandspelare till låns. En intensiv eftermiddag, med ett hotande åskväder som rullade runt Odensbacken där han då bodde men aldrig kom så nära att det blev verkligt farligt för apparaturen, gjorde vi en inspelning på ungefär 2 1/2 timme, varav halvtimmen visor efter Gubben Lindberg. De flesta av dessa finns i tryck; det var "Det 25-åriga äktenskapsjubileet" (en variant av Oh Susanna), "Skalden och torparn", "Jag flyttat har till landet" (Skräddarn säger: "Den är utå Tegnér", men i själva verket är den av Elias Sehlstedt) och som paradnumret "Vingåkers Höglorven".

"Den har jag justsom värdesatt", sade

Skräddarn. Han hade aldrig hört någon annan än Gubben Lindberg sjunga den. Någon enda gång hade han hört melodin spelas i något radioprogram med Lars Madsén, men aldrig orden. "Varför kallas den Höglorven?" undrade jag. "Ja, det vet jag inte", svarade Skräddarn, "men Lindberg sa att den het det" (het, inte hette).

De båda "gamla" höglorvsmelodierna, som finns i tryck och spelats in på skiva, publicerades av Richard Dybeck i Runa 1842, men han hade hämtat den ena från Åhlström: Traditioner af Svenska Folkdansar 1815, den andra ur en uppteckning efter "orgelnisten Johan Strand" och förvarad i biblioteket på Sävstaholm.

Till och med ett folkmusikaliskt otränat öra hör att Dybecks höglorvar är äldre än Lindbergs. Möjligen är texten i Lindbergs höglorv dessutom yngre än musiken. Texten i Skräddarns version är antagligen stympad och sannolikt också omblandad. Han sade nämligen, när han kommit igenom de femton verser som han hade skrivit ner dagen före mitt besök: "Jag kan inte komma ihåg flera verser nu". Förklaringen ligger nog bland annat i Selmas kommentar: "Jag ville inte att han skulle sjunga den för flickorna när de var små". Förmodligen har det alltså funnits flera, mera vågade, verser som Skräddarn hade glömt efter 60-70 år.

Vad är då en höglorv? Att det inte är namnet på en enda melodi är ju uppenbart. Att den har något samband med bröllop, i synnerhet i Vingåker, vet man också. Ordet finns inte belagt i mastodontverket SAOB. Det finns inte ens något ord "lorv" som tycks kunna passa i sammanhanget. En vingåkersskildrare vid namn Wulf säger, att när prästen bjöd upp bruden till första polskan måste Höglorven spelas. Att det fanns text som inte var alldeles rumsren antyds på sina håll. En annan person som skrivit om Vingåker, kamrer Lundgren, påstår att texten lyder som följer:

"Katten hade lår (!), fyra som de,
femte var rompa,
å vill inte du, ska fälle ja
dansa mä stumpa."

Höglorvens gåta är härmed inte löst - den är snarare ytterligare tilltrasslad. Men jag har nu äntligen uppfyllt Skräddarns önskan och gjort vad jag kan för att bevara också Gubben Lindbergs Höglorv till eftervärlden.

Gubben Lindberg och hans hustru Fredrika utanför "Slottet" i Marsjö, omgivna av yngre vänner. Skräddarn står i mitten av trion till höger. Fotot i privat ägo, någon gång kring 1900.

Ja, det ska ni se att Pelle skulle sta
och fria till en flicka som var så farlig
bra.
För hej dirum dirum, hej dirum dirum,
hej dirum dirum da-rium!

Och spräckliga strumpor drog han uppå ben,
och skorna de utav istersmörja sken.
För hej dirum --

Ja, det ska ni se att Pelle han var grann,
för byxorna och tröjan nådde knappt var-
ann.
För hej dirum --

Och brua, hon var liksom en rova trind,
grann, utstofferad som en herrgårdsgrind.
För hej dirum --

Och brudgummen satt och koxa på sne,
och då gjorde välle brua så med.
För hej dirum --

Ja det var ett sus och det var ett dus
för det skulle bli bröllop uti boens hus.
För hej dirum --

Och svärmor, hon gjorde allt på käravis,
och därför slakta hon sin lilla feta gris.
För hej dirum --

Och bordet, det var så överstfullt med
fat,
aldrig nånsin har jag sett så mycket mat.
För hej dirum --

Och flottet, det rinner skinkorna ikring,
och brännvinet, det gick laget ikring.
För hej dirum --

Och gubbarna, de tog en två, tre, fyra,
fem,
så inte blöta fisken skulle gå igen.
För hej dirum --

Och krösamoset prydde tårtorna så rart,
och sockret, det hade de ingalunda spart.
För hej dirum --

Och äntligen vigde prästen ihop dem,
och så bar det av med bruafolket hem.
För hej dirum --

Så bar det ut på gårn med bord och bänk
och stol,
och spelman, han börja fila sin fiol.
För hej dirum --

Och styvkjortlar, de tog svängrummet in,
och luktvattnet lukta stugo ikring.
För hej dirum --

Ja, det var ett stoj och det var ett
fläng,
närsom bruaparet skulle gå i säng.
För hej dirum dirum, hej dirum dirum,
hej dirum dirum da-rium!

GOD HJÄLP HAR JAG HAFT AV:

Leif Johansson, Huddinge, som överfört ljuden på bandet till notskrift;
Harald Ottosson, Katrineholm, som hittat och reproducerat bilden;
Lars Erik Larsson, Uppsala, som försett mig med data om Gubben Lindberg ur sina rika källor!

Forts sid. 21

Tack för i år
Väl mött i 1989

Snart är 1988 endast ett minne. Det har varit ett år, som till viss del inneburit födslovåndor för SÖRMLANDSLÅTEN.
Som vi kunde omtala i nummer 1, som för övrigt var starkt försenat, har den tidigare redaktionen gjort sitt, i varje fall för tillfället.
Givetvis hoppas vi att den tidigare ansvarige utgivaren, Henry Sjöberg, kommer att bidra med specialartiklar.
För den nya redaktionen är det ett hedersuppdrag att få axla ansvaret för den publikation, som genom åren kännetecknats av erkänt hög kvalité.
Vår målsättning är att fortsätta på den inslagna vägen.

Räkna därför inte med någon större omdaning i spalterna.
Men, det beror till stor del på våra högt värderade läsare om vi ska lyckas.
Vi behöver material i mängd för att klara vår uppgift.
Det är inte alls nödvändigt att vi får färdigskrivna manusskript.
Uppslag kan vara minst lika värdefulla.
Hör gärna av Er, under adress;
SÖRMLANDSLÅTEN,
c/o Carl-Gustaf Ohlsson,
Torggatan 7, 646 00 Gnesta.
Vi i redaktionen önskar alla läsare
GOD JUL OCH GOTT NYTT ÅR.

Sörmländsk "fäbodmusik"

av Stig Norrman

I Gustaf Wetters uppteckningar (Sörmländska låtar nr 138 s 95) hittar man följande visa "som en flicka satt och sjöng vid spinnrocken i ensamheten":

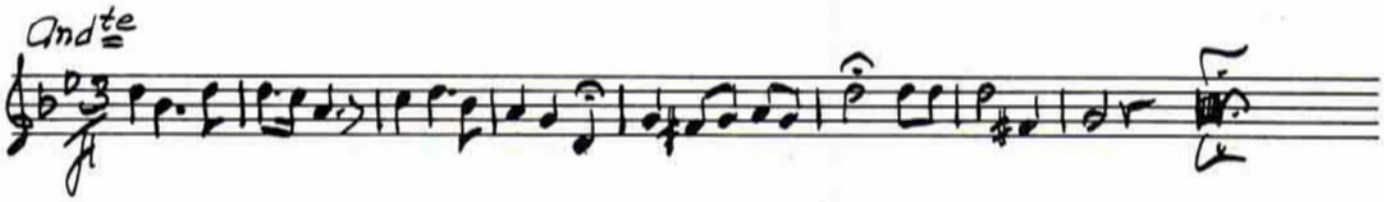

Text: Odla och plöj din jord! Valla vår hjord i skog!
Jag vid min slända jag spinna skall var dag.

Visan är upptecknad efter Anders Gustaf Eriksson, Hägerbo, Flodafors, och försedd med följande tillägg:

Detta är en av de få visor med vallåtsmotiv, som jag tecknat upp i Sörmland. Jag har sökt med ljus och lykta efter vallåtar från Sörmland, men jag har inte lyckats få tag i någon. Det tycker jag är konstigt, ty det fanns ju fäbodar på 1700-talet lite varstades i Sörmland. Lurar användes ju då vid vargskall bl.a. Gårdsnamn på -säter tyder också darpå.
Jfr.Sv.L.Dal.527.

Få företeelser i det forna bondesamhället har val omgetts med ett så romantisk skimmer som fäbodlivet. Bilden av den blonda och lurblåsande vallkullans gestalt mot en fond av blånande skogar, har i många turistiska sammanhang utgjort inkarnationen av svensk sommar.
Och nog har herdelivet, den pastorala idyllen, även funnits i Sörmland. Allmänt sett har fäbodväsendet förekommit i åtminstone norra och mellersta delarna av Sverige sedan medeltiden och bevisligen använts så långt söder ut som i hela Uppland och Södermanland ännu under 1800-talet. Ortnamn på -bo, -bol, -boda har kunnat hänföras till gamla fäbodställen medan däremot efterledet -säter i Sörmland tycks vara etymologiskt tveksamt.
Kulturgeografen John Frödin visar i sitt arbete "Södermanlands fäbodar" på två områden där antalet fäbodar tycks ha varit mer koncentrerade än i övriga delar av landskapet. Detta är i Åkers socken där fäbodställena varit i huvudsak bondeägda samt i Näshulta och Julita socknar där Hanebergs säteri varit den största ägaren. Övriga fäbodställen låg spridda mer söderut i landskapet och var i huvudsak ecklesiastika (prästägda), exempelvis i Runtuna, Bälinge och Lunda socknar. Däremot har Frödin inte redovisat några fäbodställen på Södertörn.

Varför hittade då inte Gustaf Wetter några vallåtar? Upptecknaren Nils Dencker tvivlade på att de någonsin funnits - i varje fall i instrumental form, och citerar ett bröllopskväde från 1686:

Horn och Luur torde jag intet bruka för des starke brummande; emedan de tiena bättre at skräma odjuren med, än at förlusta Eder och Edra Gäster.

Lurar och horn skulle alltså i första hand ha använts för att skrämma bort vilda djur med eller för att föra oväsen med vid valborgsmässoeldarna. Ann-Marie Sundberg i Norrköping har dock hittat en lurlåt som Dencker tecknat upp efter Erik Henning Johansson, Jäder. Låten är troligen från Husby socken och det berättas att en dräng, Klas Lönn, på Ramsta gård spelat den omkring 1885:

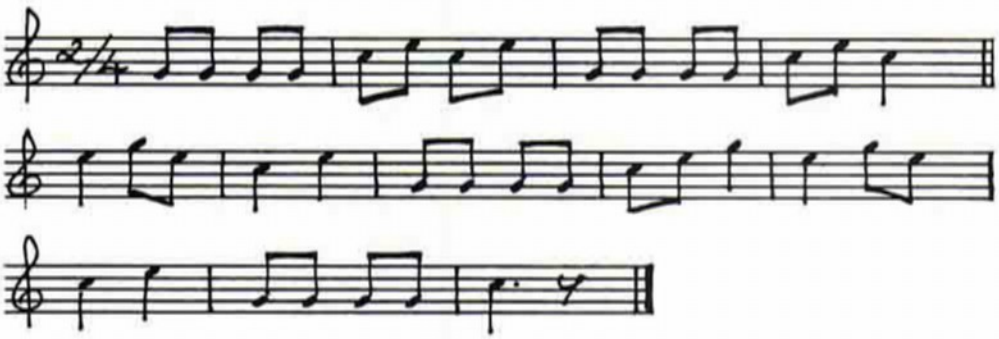

Han stod ute på backen då. På vårtiden, om kvälla första sommardagen (14 april) di kallat, skulle han blåsa. Di skulle blåsa in våra.

Den upptecknade melodin för kanske inte tanken direkt till vallskogen och Dencker påpekar också att melodin är en välkänd signal "som kommit från jägarhornet och lägerplatserna".

I den yttre ramen till olika sägner finns emellertid flera exempel på att såväl lur som horn använts inom olika delar av vallskogens kommunikativa system. Sålunda berättas det i en sägen från Vårdinge socken om vallgossen Sem, att då han blåste i vallhornet "förstodo fåren honom så väl att de genast samlade sig ikring honom, samt följde honom hvart han ville".

Intressant i det här sammanhanget också att gå till Richard Dybeck, juristen och folklivsforskaren som verkade nästan exakt 100 år före Gustaf Wetter och bl.a. ägnade Sörmland ett stort intresse. Följande sägen publicerade Dybeck 1846 efter en uppteckning av Rosa Wretman, Södertörn:

En Vallgosse och Vallflicka hade ett barn tillsammans, hvilket de förvarade i skogen. - Men flickans anhöriga, som började ana förhållandet, läto henne en dag blifva hemma, för att, om möjligt vore, utröna om hon i skogen hade något kärt. Först när solen om qvällen började skrida mot vester, märkte de en stigande oro hos henne. De sågo henne taga luren, begifva sig ut, samt med densamma tillropa sin i skogen dröjande älskare sålunda:

"Mjölka kon,
"Och slå i horn,
"Ge den lilla dricka!"

Nu var saken utrönt. Man skyndade till skogen, der man fann gossen och barnet - den förre fullgörande flickans anmaning.

Tyvärr finns inte uppteckningens melodi publicerad. Sägnen finns i flera varianter och är upptecknad i många landskap. Bl.a. gjorde varianten från Dalsland ett så starkt intryck på August Strindberg, att han lät den utgöra intrigen i sitt folkloristiska drama Kronbruden.

Vallvisor kan också i sig vara sägenskildrande och berättande, som t.ex. den visa som skildrar hur en vallflicka överfalls av rövare och påkallar hjälp med horn och sång. Sagnen har hög ålder och är vanlig i både Sverige och Norge. "Tolf man i skogen" står ofta för rövare men är i många varianter noa-ord för björn eller andra rovdjur. Följande vistext har Dybeck hämtat från "Turinge socken, Selebo härad och Södermanland"; någon melodi har jag dock inte kunnat finna ("lema, flänga" betyder slå):

Thore, Thore,
Bonde på logen!
Tolf man i skogen;
Tolf man äro de,
Tolf svärd bära de,
Stora oxen lema de,
Skällqvigan flänga de,
Vallpigan vill de taga med våld.

En annan välkänd visa är vallvisan om den borttappade skällkon. I Dybecks eget exemplar av Svenska vallvisor och hornlåtar, finns följande intressanta anteckning införd vid en publicerad variant från södra Dalarna:

Jfr skogsstranderna vid Långsjön i Södertörn.

Gick jag upp på Lulleberg
Der lulla jag så gerna
Då tappa jag skällkossan min
skällkossa hette Stjerna;
Linden ba' med sitt' och hvila
Aspen ba' mej spring' och kila
Björka lofva mej qvist- qvast-
om kvälla, jag kom hem,
fick mor i en ellebrand,
slog mig öfver högra hand
Satte jag åv ut
med min näfvertut,
Ut åt skoga. -
- Upt. af Dbk 20/4 48

Visan finns i olika regionalt avgränsade variantgrupper där "Gick jag upp på Lulleberg" dominerar norr om Mälaren, på Åland och i Finland. I Sörmland (och i stort sett norra Götaland) har man mest hittat blandformer i svag tradition. Intressant i denna sörmländska variant är det infogade "ellebrandsmotivet".

Dybeck har också fler sörmländska visor som han publicerat under beteckningen vallvisor. Dessa har dock inte någon signalfunktion utan har förmodligen tjänat mer som underhållnings- eller förströelsemusik men, för att citera Dybeck, "... i allt fall höra vallskogen till". En sådan visa är följande som kanske sjungits inför kvällens dansstuga:

Allo mina kor!
Afsked låt oss spela på,
Låt wallhorn och pipor gå.
Killingar och lamm,
Kalfvar deribland,
Skull' vi gå, till Jan i Täppones dans.
Allo mina kor!
Afsked spelom käckt,
Rättnu dansa vi så lätt.

Texten - melodi saknas - finns i spelmansförbundets arkiv och kan vara den sörmlandska varianten på motsvarande visa från Västergötland, publicerad av Dybeck 1846 som en av tre uppteckningar "från Westergötland, Nerike och Södertörn".

Till förströelsemusiken får väl också räknas div. skämtvisor, likaledes upptagna av Dybeck under beteckningen vallvisor. Följande text är uppteckned i Vastra Vingåker:

Gubben och gumma' skulle köra vall,
Och gubben ville intä motä;
Gumma' tog gubben och slog'n i tålln,
Så tålln flög op mä' rota.
Gubben sprang op och va' då så gla'
"Jag ska' motä i alla mina dar".
"Ko-syta, ko-syta! mi' Krusä"!

Enligt min mening är denna vallvisevariant mer brutal an den "våldsamma vaggvisa" som uppteckna efter C.G.Axelsson, Flodafors, och som finns publicerad i Sörmländska visor I:

Gubben å gumman di skulle mota vall

En våldsam vaggvisa efter C. G. Axelsson. Flodafors. Axelsson hade lärt sig visan av sin mor.

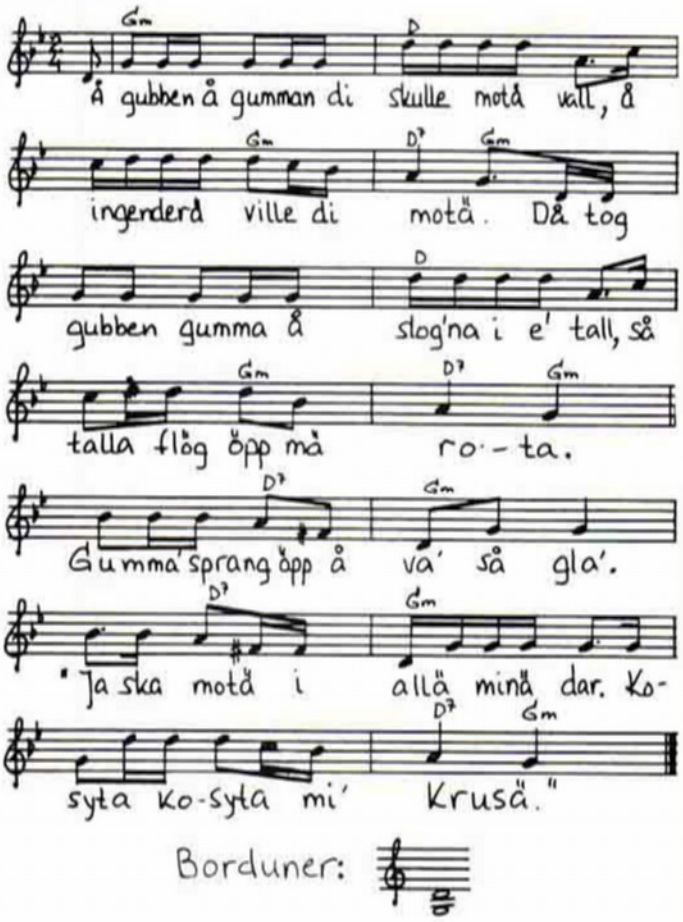

Å gubben å gumman di skulle mota vall,
å ingenderä ville di motä.
Då tog gubben gumma å slog'na i e' tall,
så talla flög öpp mä rota.
Gumman sprang öpp å va' så gla'.
"Ja ska motä i allä minä dar.
Kosyta, kosyta, mi Krusä."

Kosyta = ko söta.

I Richard Dybecks publikation Svenska vallvisor och hornlåtar, varifrån några av ovanstående visor har hämtats, finns även plats för pastischen. Nedanstående "herdeqväde", som handlar om vallgossen Silekon och vallflickan Nasti, är upptecknad efter sång av en åldrig gumma i Södermanland. Dybeck skriver att visan visserligen är diktad och komponerad "på Dalins tid", men finns i nästan alla bondflickors "minne och sinne så att man ofta (äfven i vallskogen) får höra åtminstone de två första verserna sjungas till den undersköna melodin, som ensam torde räddat orden från förgätenhet":

Tusslullerilull! Skäll-kossan min!
Vi viljom till skogen oss lända;
Kom, kom min Kulla, och Brokan min,
Från eder jag aldrig vill vända.
Olyckelig lyser mig solen i dag öfver bergen!

Jag gångar mig ut i ödemark,
Och der i gräset det gröna,
Min föda skall blifva knopp och bark,
Det sku' ni på kinderna röna.
Olyckelig m.m.

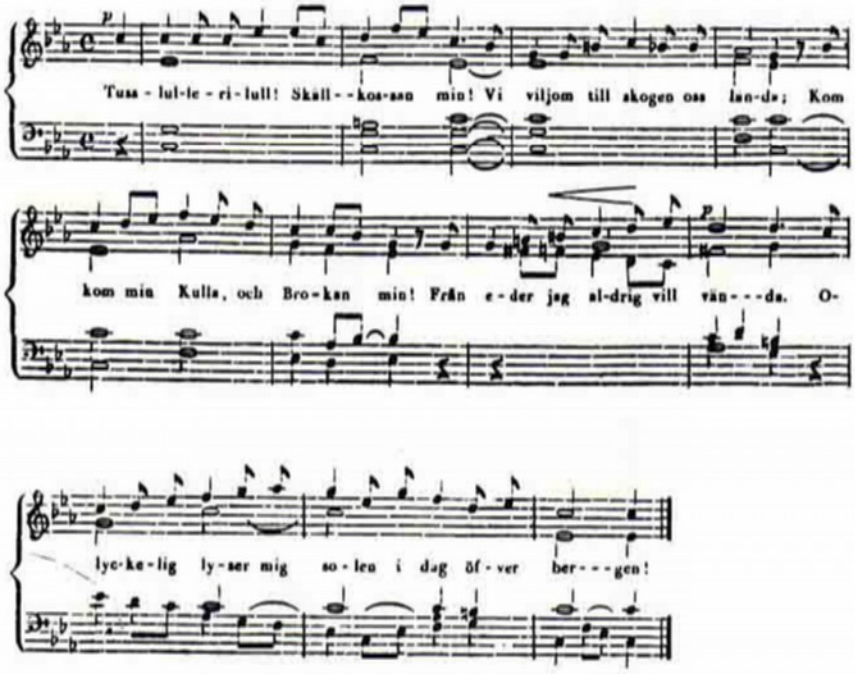

Visan har fler verser och finns i ett tjugotal uppteckningar på Svenskt Visarkiv, däribland några som skillingtryck.

Varför hittade då inte Gustaf Wetter några vallåtar? För det första tror jag man skall vara försiktig med att sätta likhetstecken mellan vallåtar och fäbodväsende d.v.s. vallåtar förutsätter inte alltid fäbodar. Över hela Sverige har vallning varit ett vanligt barnarbete där man hämtade djuren på morgonen och kom hem till byn med dem på kvällen. Saknades då något djur blev bestraffningen hård som vi bl.a. sett i vallvisan om den bort-

tappade skallkon tidigare. Vallningen var också enformig och man sjong och spelade for att fordriva tiden och for att hålla rovdjur och annat otyg på avstånd. Nar vallningsorganisationen sedan upphorde forsvann också vallåtarna. Det gallde speciellt de med kommunikativ funktion och med fast anknytning till sjalva vallningen, exempelvis locklåtar uppbyggda av parlandofraser (småprat med djuren) eller ropfraser. Till viss del kan kanske locksången leva kvar i en annan form, framst som vagg- eller barnvisor eller också som s.k. "vallåtspolskor", melodier från vallåtar som fått dansrytmmarkering och ett instrumentharmande utforande. Huruvida sådana polskor finns i den sormlandska repertoaren får bli en annan historia.

Kanske ar det också så att Gustaf Wetter var val sent ute - i och for sig var man ute i sista minuten redan på 1600-talet (!), men onekligen ar det så att i olika geografiska områden har vissa musikaliska funktioner faktiskt forsvunnit enligt en av de grundregler som galler for all muntlig tradition: det som inte fyller någon funktion, forkastas.

Som avslutning på den har oversikten av "fabodmusik" i Sormland, vill jag också ta med en vaggvisa efter "Kattrina i Klovhalla" (Edit Soderberg), Skoldinge, upptecknad av Gustaf Wetter och med dennes kommentarer:

Gå vall, gå vall, min lilla grå kalv!
Jag ska salja bort den, kopa kjortel igen.
Då blir jag grann, då får jag man,
då får jag heta faster Lisen.

Uppteckad 4.1.1957.

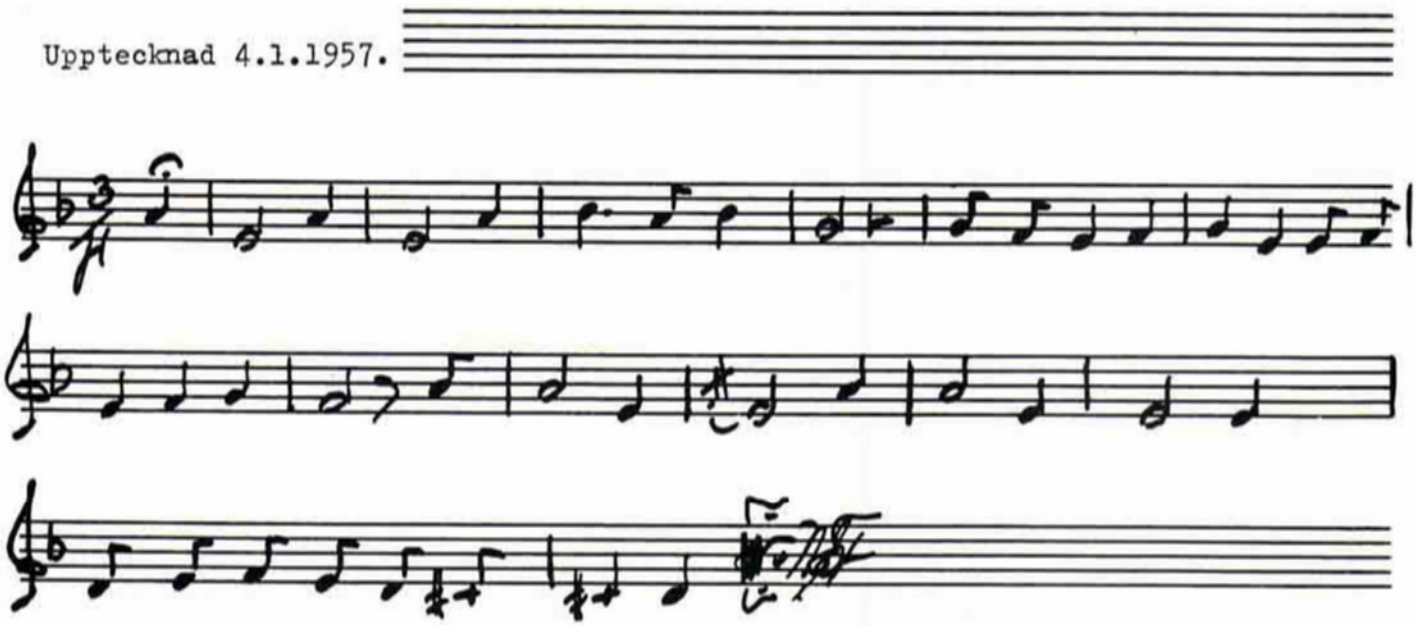

Jag ar inte riktigt saker på de 6 sista takterna, ty fru Soderberg gjorde en modulation till en tonart, som inte finns. Hoppas jag blir i tillfalle att spela in visan på band, ty den ar intressant. Texten for tanken till någon vallåt, men den ar ju inte tvarsakert från Sormland. Melodin påminner om Fredmans epistlar nr 80 - Liksom en herdinna.

Gustaf Wetter hittade några spår, vem hittar fler?

Ur A P Andersons Upptäckningar

Polska spelad på flöjt av Skräddaren J Lindberg, Marsjö.

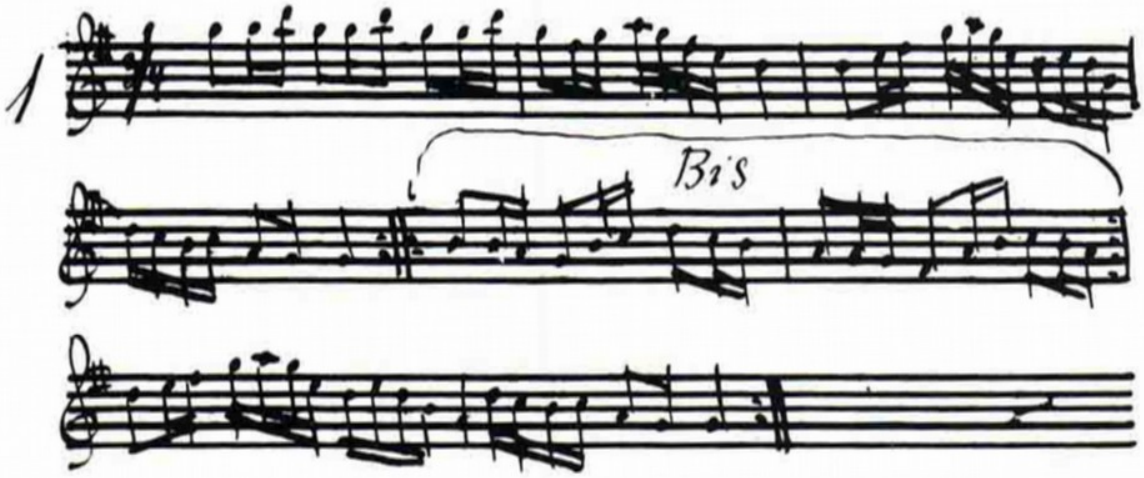

Ur Filikromen

Skämtsamma sånger samlade och utgivna av Axel Ståhl
Sidans tillägg av redaktionen till Kerstin Pettersons artikel.

X.

Bröllops-visa.

Svärmor ho har ett fasligt hufvubry
Å svärfar han står å glommar på ny.
Hej, dirum, darum! Hej dirum, darum!
Hej, dirum, dirum darium!

Å svärmora vill ha allt på käravis,
Ho låter slagta å en fetan gris.

Brua ho va liksom e rofva trind,
Grann, utstofferad, som e herrgårdsgrind.

Band å spännen lyste både fram och bak,
Å krona den hon bär så kapperak.

Å lysepilta ä' till kyrkia förut,
Å efter kom hela bruastassa ut.

Å brudgummen satt å koxa på sne',
Å brua ho gjorde fella så me.

Åntligen vigde presten hopa dem,
Å så bar de å med bruafolke' hem.

Å borde' ho va så propert fullt me mat,
Å allri nånsin har man sett så myttje fat.

Å flutte he rinner skinkera ikring,
Å brännevine hä gick lajet omkring.

Å på hvarenda rätt så skulle supas se'n,
Att blötefisken icke skulle kom' igen.

Krösamose pryder tårtera så rart,
Och sockere' dä' ha' bo' heller inte spart.

Och se'n bar det å på gård mä' bänk och stol,
Och spelemännen börje gläfse på fejol.

Styftjortla hä ta svänjerummet in,
Å luktvattne usa studjera omkring.

Å hä va' e' dans å hä va' e' fläng,
För bruafolke' skulle gå i bruasäng.

Bröllops-Visa

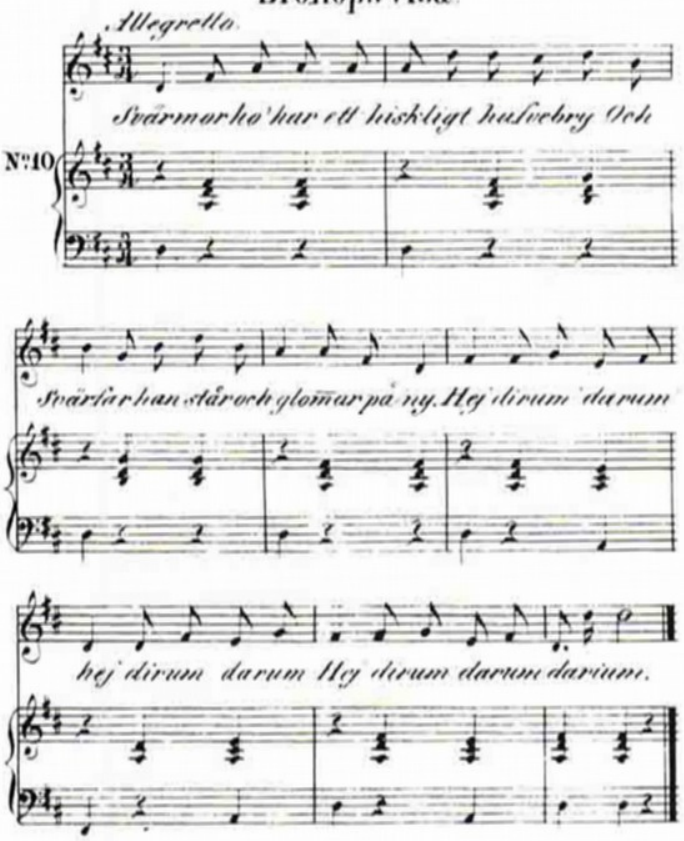

Ragnar, 84, Gösta, 71 mästare på Nyckelharpa

Låt oss presentera, Ragnar Karlsson, 84 år och Gösta Sandström,71. Ett par värdiga bärare av den folkmusik våra fäder fick lära sig av en tidigare generation.
SÖRMLANDSLÅTENS medarbetare fick en pratstund med de två vid en spelmansträff i Järna. Båda var, dagen till ära, klädda i folkdräkter från Uppland.
Som sig bör bar de Zornmärket i guld och naturligtvis kan de sätta ordet riksspelman på visitkorten.
Ragnar Karlsson fick först komma till tals. Han påstod själv, att han länge var tystlåten och helst drog sig undan all uppmärksamhet.
- Det berodde förmodligen på en misslyckad operation i en hand, säger han och låter tankarna fly tillbaka åtskilliga år. Med mitt handikapp kände jag mig inte fullvärdig, men som tur är har jag ändrat mitt beteende. Det är helt mina spelkamraters förtjänst.

BLICKAR TILLBAKA

De båda riksspelmännen blickar gärna tillbaka och hamnar osökt hos Ragnars far, August Karlsson. Egentligen kan alla sörmlänningar känna sig stolta. Ragnar föddes nämligen i Sörmland, men kom som mycket ung till Uppland.
August Karlsson var, som säkert många känner till, en mycket skicklig och ofta anlitad spelman. Han försörjde sig som trädgårdsmästare och arrenderade olika trädgårdar.
- I slutet av 1800-talet var far anställd på Skansen, som trädgårdsarbetare, folkdansare och extra spelman, berättar Ragnar.
- Far lärde sig, som tonåring, att spela fiol, sa Ragnar. Han hade sin förre skollärare, A P Andersson, som lärare. Själv började jag också spela fiol, men det var svårt på grund av mitt fingerhandikapp.

Gösta Sandström, Ragnar Karlsson.

GICK ÖVER TILL NYCKELHARPA

Nyårsafton 1949 kom en vändpunkt i Ragnars liv när det gällde utövande av musik. Då köpte han sin första nyckelharpa, men det var lite si och så med kunnandet när harpan skulle stämmas.
- 1951 blev ett år som jag minns med glädje, berättade Ragnar. Då åkte Gösta och jag upp till en känd spelman i Uppland för att hjälpa till med höbärgningen. Av honom fick jag de råd som behövdes för att komma igång med det instrument, som sedan blivit mitt.
Men, vi ska inte gå händelserna allt för långt i förväg.
August Karlsson gifte sig 1899 med Lydia Sandström, faster till Gösta Sandström och därmed har vi avslöjat, att Ragnar och Gösta är kusiner.
- Ragnar bodde hos oss ett par år mitten av 1920-talet och då började vi spela tillsammans. Förr spelade vi mycket låtar från Hälsingland, men senare har Uppland och Sörmland fått dominera.

KRIS FÖR HARPORNA

Under en lång följd av år var det uppenbar kris för nyckelharporna.
- Jag minns 1940-talet då man kunde räkna till totalt ett tiotal harpor i hela Uppland, minns Gösta Sandström. Nu finns de i flera tusental. Sedan 1970 har det byggts omkring 1 000 harpor årligen. Nu är framtiden tryggad.
Gösta Sandström spelade tidigt upp för Zornmärket, men Ragnar Karlsson var en försiktig general.
- 1977 var det dags, berättade Ragnar. Då var det en kvinnlig spelkamrat som anmälde mig till uppspelning i Österbybruk. Det gick bra och nu känns det bara fint att jag äntligen vågade.
Efter vår pratstund visade de två riksspelmännen i ett halvtimmeslångt program prov på sitt stora musikaliska kunnande. Ingen i salongen kunde ana att Ragnar har sitt fingerhandikapp, än mindre att han varit tystlåten.
- Nu är det tvärtom, sa han avslutningsvis till SÖRMLANDSLÅTENS utsände. Nu pratar jag alldeles för mycket och att jag skulle våga klä mig i folkdräkt kunde jag aldrig drömma om.
Vi kan också nämna, att Ragnar och Gösta gett ut "August Karlssons låtar efter spelmän i södra Uppland och Södermanland ". Låtarna är uppteckna de av Gösta Sandström.
CARL-GUSTAF OHLSSON.

GNESTA-STÄMMAN

Lördagen den 4 februari Elektron, Gnesta

14.00 stämma
15.00 danslekar för barn
18.00 dans

Kaffe och mat serveras under hela dagen

Upplysningar: Pelle Roos 0158-126 28
Pär och Marianne 0158-109 59

Arr: Folkets Hus, Nyckelknippan, Bygdens Blandning, Södermanlands Spelmansförbund

Sörmländska trollfioler öppnade himlens portar

Vad ska norrmännen tro om sörmländsk folkmusik? När utställningen" Trollfiol och syndaskrynkle" öppnades i Lillehammer rämnade himlen.Regnet öste ner. Trädgårdar och gator i den branta staden strömmade bort.
- Ett liknande oväder har jag inte upplevt, sa en grånad gentleman till SÖRMLANDSLÅTENS utsände. Här i vår natursköna Gudbrandsdal brukar vi vara förskonade från naturkatastrofer.
Sörmland har haft, och har, många storspelmän. När Maihaugens museum slog upp portarna var Simmings-Sören Olsson, Bernt Olsson, Arne Blomberg, Marianne Skagerlind-Furå och Pär Furå, tillsammans med Anders Eklund och Christina Frohm, särskilt inbjudna.
Förmodligen var det mången besökare, som allvarligt funderade på om dessa spelmän stod i förbund med övernaturliga krafter.
Kanske hade de fått sin undervisning av Näcken.

Anledningen till att den populära utställningen hamnade på andra sidan Kölen kräver sin förklaring. Upptakten kan dateras till oktober månad 1985 när Södermanlands museum slog upp Konsthallens portar för "Trollfiol och syndaskrynkle".Särskilt inbjuden var representanter från Maihaugens distriktsmuseum i Lillehammer.
Därifrån visades norsk folkekonst, något som togs emot med stort intresse.
Genast uttalades en förhoppning om att "Trollfiol och syndaskrynkle" skulle visas i Norge. Nu är den önskan uppfylld.
Vid vårt besök i Maihaugen, dagen efter premiärvisningen, var det folkvandring till den högt belägna platsen. Med den lilla boken "Trollfiol och syndaskrynkle" i handen vandrade besökarna runt och blev bekanta med Sörmland och dess starka folkmusikaliska traditioner under flera sekler.

Simmings-Pär Furå, Bernt Olsson, Sören Olsson, Arne Blomberg och Marianne Skagerlind-Furå, spelade så himlen rämnade. Bilden är tagen tidigare.

Även om folkmusiken har ett starkt fäste i Lillehammer och hela Gudbrandsdalen så väckte den sörmländska utställningen stort intresse.
Bland mycket annat fick de talrika besökarna veta, att spelmansrörelsen uppstod vid sekelskiftet med spelmanstävlingar- och stämmor och att detta senare ledde till de nu så livaktiga spelmansförbunden av vilka Sörmland är ett.

Leif Lökken informerade sakligt om psalmodikon.

Christina Frohm och Anders Eklund bidrog till att himlens portar öppnades på vid gavel.

MAIHAUGEN- EN SEVÄRDHET

Innan vi helt lämnar musiken kan vi nämna, att de sörmlänningarna som gav en folkmusikalisk konsert gjorde succe. Dagen efter deras framträdande var deras medverkan ett allmänt samtalsämne.
Vi måste också ägna några rader åt söndagens unika konsert i Garmo stavkirke, där ett 20-tal spelmän från Norge, Sverige och Finland gav konsert på notharpor. Som de flesta spelmän vet har dessa 1800-tals instrument flera namn.
Om detta berättade spelledaren Leif Lökken före och delvis under konserten.

Det sägs ofta, att kärt barn har många namn. Om detta stämmer så kan det komma till användning när det gäller psalmodikon, salmonika, notharpa, spellåda eller notstock. Åhörarna fick bland annat veta, att melodierna till detta lättillgängliga hjälpmedel vid till exempel psalmsång, gavs ut i särskilda böcker med sifferskrift, motsvarande den list med tecken som fanns på instrumentet.

Och så över till Maihaugens museum med de Sandvigske samlinger, en stor sevärdhet, väl värd ett besök. Där följer "De Sandvigske samlingers venner uppvad den Anders Sandvig lade grunden till redan för 101 år sedan.
Trots sin ungdom var Anders Sandvig en framsynt man. Han förstod att samla på norsk folkekunst när den var som bäst. Senare började han också samla på byggnader.
Anders Sandvig, (1862-1950), kom i sista stund för att rädda den gamla bygdekulturen.
När han reste kors och tvärs i Gudbrandsdalen, från Lillehammer i syd till Dovrefjell i nord, från Rondane i öst till Jotunheimen i väst. Han såg, att den nya tiden trängde undan den gamla. Mycket gick undergången till mötes.

När han en vacker sommardag 1887 kom körande in i Lillehammer med ett lass gamla saker, var det bara "gammelt skrammel" för de flesta.
Ingen anade då, att den geniale samlaren Anders Sandvig lade grunden till sitt livsverk.

125 BYGGNADER

Från en blygsam början med sex "vakre bygninger" finns det nu 125 byggnader i Maihaugen och fler lär det bli.
Vid vårt besök hade man just inlettuppförandet av en "rekke byhus".
En rundvandring bjuder på sevärdheter i en aldrig sinande ström. Några uppehåll är framför andra värda att notera.
Det första som hamnar i blickpunkten är Garmokirken. Den kommer från Lom i Gudbrandsdalen och är rimligtvis från 1200-talet.
Garmokirken representerar den enklare formen av stavkonstruktion.
Vandringen fortsätter. Nästa uppehåll blir vidÖygarden, en gårdsanläggning från Sjåk, den nordöstligaste delen av distriktet. Där finns 18 byggnader, allt från grishus och "hestevandring" till skolmesterstua.

Än värre är gårdsanläggningen Björnstad med sammanlagt 24 olika byggnader. Gården, som är från 1700-talet, kommer från Vågå, som ligger betydligt närmare Lillehammer.
Här framgår, att man aldrig slog av på kvalitet. De byggde icke för dagen, men väl för framtiden.

FJÄLL OCH UTMARKSNÄRING

Ett besök på Maihaugen kräver minst en dag. Runt hela anläggningen går "Setergrenda.
Av namnet framgår att det rör sig om den norska fjäll-och utmarksnäringen. På lämpliga platser finns det tjärnar som förtäljer om en annan viktig del på fjället, nämligen jakt och fiske.
Ett par byggnader, Fiskerkapellet och Knuvelbua berättar sitt tysta men tydliga språk om norrmännens kamp för kosthållet i svunnen tid.
I utkanten av området för den nya byavdelningen ligger den pampiga Kirkestuen från Dovre.
Den äldsta delen är från 1700-talet, men under 1800-talets mitt ändrade byggnaden karaktär på grund av renovering.
Rundvandringen ger en klar bild av hur det norska folkets liv och leverne genom flera hundra år, både i vardag och helg.
Text och foto:

CARL-GUSTAF OHLSSON .

35 heltidsanställda tar hand om besökarna på Maihaugen. Under sommartid uppgår arbetsstyrkan till 100 personer.

Dans och spel i Gåsinge-Dillnäs under 100 år

Folkliga danser har sedan länge haft ett starkt fäste i Gåsinge-Dillnäs.

I samband med att Gåsinge- Dillnäs dansgille högtidlighöll sin femåriga tillvaro utgavs de första exemplaren av Bengt och Kerstin Landins skrift "Dans och spel i Gåsinge- Dillnäs under 100 år". Från Södermanlands Spelmansförbund uppvaktade sekerteraren, Anita Hedlund, som överlämnade en skiva med sörmländsk folkmusik, en del med anknytning till bygden.
Under kvällen spelade dansgillets medlemmar upp en kavalkad, som möttes med smattrande handklappningar.

VÄRDEFULL DOKUMENTATION

Bengt och Kerstin Landin, som för övrigt startade G-D dansgille för fem år sedan, har lagt ner ett omfattande arbete när det gäller att dokumentera dans och spel under ett helt sekel.
För 100 år sedan var det ute i de små stugorna man dansade. Det var bjudningar och julkalas. Möblerna ställdes undan för att ge plats åt de dansanta. Före sekelskiftet dansades slängpolska.
Var det allt för trångt åkte blomkrukorna bort ur fönstren.
Sedan kom valsen och trängde undan slängpolskan.
- Den slängpolska vi dansar i dag i Gåsinge- Dillnäs dansgille är en rekonstruktion av den gamla sörmländska slängpolskan, berättar makarna Landin.
Överallt i de två socknarna, Gåsinge och Dillnäs dansades det flitigt.
Alltid var det någon som kunde spela dragspel, fiol eller munspel. Fanns det inget instrument och ingen spelman så dög det att ta till det allra äldsta av instrumet, struparnas välljud.
Med tiden blev det en del fasta dansplatser. Skeppsta blev tidigt en medelpunkt. Där förfogande man över ett dansgolv som var enastående, nämligen det som fanns på ridhusvinden.
Den dansanta utvecklingen fortsatte sitt segertåg. Dansen spreds ut i buskar och snår.
En sådan plats var Alsätter, där torparfar själv byggde en dansbana och försökte dryga ut den magra inkomsten från torpet med inträdespengar.

I den jubileumskavalkad som spelades upp satt "Far i Alsätter" själv och tog upp inträde, så gott det nu gick.

Vid Alsätter utspelades dråpliga scener. Som avbrott i dansen blev slagsmål i ordets rätta mening. Kombattanterna slet åt sig störar och andra lämpliga tillhyggen. När störarna tog slut kopplade de stridande avgörande grepp för att få till ett kast.
- När man gett varandra en riktig omgång så torkade man ofta bort blodet och var goda vänner, berättar Bengt och Kerstin Landin, som själva fått sina uppgifter av ögonvittnen.
Danserna vid Alsätter pågick inte särskilt länge. 1924 var man igång och ett par år senare var det tydligen slutdansat där.
- Ett påtagligt minne av dans vid Alsätter finns kvar: man dansade där flitigt en schottisvariant, som består i att omdansningen varannan gång går åt fel håll, det vill säga, man snurrar motsols, konstaterar makarna Landin.

MOT TAFFSNÄS OCH BJÖRKEBY

Nya dans- och festplatser dök upp. Någon gång på 1910- talet lär de fester som hölls vid Taffsnäs, senare Björkeby, ha börjat.
Dit kom folk från hela Sörmland. Muntrationerna utökades, bland annat med tombola och fiskdamm, allt till det överkomliga priset av tio öre.
Samma pris tillämpades också för en sockerdricka.

DANS I SLAKTARNS HAGE

Även på Dillnäs- sidan dansades det flitigt. Stugan vid Spårbacken, där det varit både mjölnarbostad och småskola, var ett populärt dansställe vintertid liksom Dillbokvarn vid stranden av sjön Klämmingen.
En annan nöjesplats var Slaktarns hage i Laxne. Dit lockade idrottsföreningen sin publik med boxning av mer organiserat slag än den som brukade förekomma vid sidan av dansbanorna. Ett par av idrottsföreningens med - lemmar gick uppvisningsmatcher.
- För att göra det hela lite mer dramatiskt förekom blindboxning, säger Bengt och Kerstin Landin. Då band man för ögonen på de båda pugilisterna och de fick ge varandra snytingar på måfå.

SLUTDANSAT VID STENBRINKEN

Den sista utedansbanan i Gåsinge-Dillnäs blev Stenbrinken. Det blev ett välbesökt dansställe, men omkostnaderna sköt i höjden och med krigsåren i början av 1940- talet kom ransoneringskorten. Det blev svårt att hålla servering.
Utedansepoken i Gåsinge- Dillnäs var slut.

AKTIVT FOLKDANSGILLE

Även om dagens dansgille firade sin femåriga tillvaro har där funnits föregångare.
Om detta vet Ulla Johansson och Sive Karlsson berätta.
Ulla Johansson kom som lärare till Hallsta skola.
- Vid den första sammankomsten, förmodligen hösten 1944, kom det massor med ungdomar, men senare blev det en grupp på 20- talet ungdomar och ett par spelmän som blev den verkliga stommen, berättar Ulla Johansson och hennes efterträdare som ledare, Sive Karlsson.
Laget tränade en kväll i veckan. Då höll man till i Hallsta skola. Senare växlade man mellan Hallsta och Skeppsta skola.
- Ibland ordnade vi med lekstugor i folkdansgillets regi, berättar de två. Det var lekstugor vid Edesta flickhem i Vårdinge och Boxtorps pojkhem utanför Stjärnhov.
Vid lekstugorna dansades ringlekar och gillesdanser.
Folkdansgillet reste också runt på uppvisningar i Sörmland.

I sinom tid fick ungdomarna i bygden andra intressen. Folkdansgillet upphörde, men för fem år sedan var det dags igen.

Då bildades Gåsinge-Dillnäs dansgille, som nu dansar fram med god vind i seglen.
Verksamheten är omfattande och består av kurser, motionsdanser, danshus och utedanser. Liksom förr, under utedansbanornas förlovade tid, kommer deltagarna från när och fjärran.
Dansgillet i Gåsinge- Dillnäs har blivit ett begrepp.

MÅNGA SKICKLIGA SPELMÄN

I en trakt där det dansades så friskt har det också funnits många duktiga spelmän- och kvinnor.
- Under den gamla tiden var det fiolen som dominerade, slår Bengt och Kerstin Landin fast. Så kom de en- och tvåradiga dragspelen.
- En spelman som behärskade både fiol och dragspel var bygdespelman Karl Karlsson. Denne Karl Karlsson eller Kalle Hambo, Kalle Hamberg eller Spel-Kalle, var en märklig man.
- Hans uppväxtförhållanden var nästan ofattbara enligt vår tids sätt att se. Han föddes i Dillnäs fattigstuga och den miljön var inte av denna världen.
- Från fattigstugan hamnade pojken ur askan i elden. Han fick vara med om många svåra år, men han visste säkert inte att det fanns någon annan sida av livet.

Tre verkliga dansprofiler i Gåsinge-Dillnäs, Bengt och Kerstin Landin tillsammans med Olle Olsson.

Södermanland, Lästringe socken. [1]

På julens första dag, då de kommo från kyrkan efter ottan, breddes över köksgolvet ut en kärve slagtröskad halm, som begagnades till vilobädd efter maten, föreställande Kristi födelse i Betlehem och krubban med hö och strå. Samma dags kväll företogs tillverkningen av julbock. Ben inborrades under en rund skate (?) eller dylikt, sedan ditsattes huvud med stora horn, skägg m. m., fig. 16. Därtill medföljde ett pass, adresserat till någon »mindre hedrande» person i orten. Varefter grannarna väcktes under vägen för att vidare fortskaffa bocken till bestämmelseorten. Såsom förpassning kunde medfölja:

»Jag har nu företagit mig en lång resa för att uppsöka min bror. Jag kommer och besvärar om hjälp. Önskar jag är ursäktad såsom jag ej alltid kan hjälpa mig själv.

God morgon, herr N. N., var munter och glad.
Emottag din broder med vad du kan ha.
Det är väl magert, kan jag förstå,
men jag är ju nöjd med vad jag kan få.
Jag ämnar att göra ett anspråk hos dig,
om du vill lyssna och höra på mig.
Jag haver så mycket om dig fått veta,
att du borde heta båd' Stina och Greta, o. s. v.

Till Skansen skulle en så lydande förpassning kunna lämpa sig:

På Skansen jag tänker min like att söka,
därför att jag ämnar beständigt föröka
den forntida släkten som stundom dött bort,
men ju kan förbättras ännu innan kort.
Men vårdaren ett ansvar bär,
ifall jag ej kan trivas här
bland djurens många släkten.
För säkerhet jag tog retur
och reser hem i samma bur.

Eller:

Till Skansens flickor jag ämnar fara,
de är ju alltid mot gossar glada,
fast jag urståndsatt att kunna gå,
men flickor tycker jag om ändå.

Det var brukligt att en eller högst två ledsagade bocken till närmaste by eller bostad, där de gjorde allarm och försvunno. Bockens adress var, som sagt, alltid ställd till någon »mindre hedrande» person inom samhället, och på grund därav

[1]) Skriftligt meddelande av spelmannen Anders Andersson, Ingemunsta, 1910.

Fig. 16. Julbock av trä med halmvirad kropp, naturliga nöthorn och scrotum av halm klädd med tyg. Ryttare av trä med rock av grått samt mössa av svart tyg. Håret av svinborst. Armar, näsa och mun rödmålade. H. 75 cm., l. 96 cm. N. M. 115 935. Södermanland, Lästringe socken.

buro alla avsky för att få bocken som gäst. Om midnatt på andagsotta, då de åter kommo hem, gjordes av ungdomen glögg, som bjöds med något tilltugg som välkomsthälsning.

Även kaffe bjöds under julen fattiga inom samhället.

Sedan vidtog dans, som då utgjorde mera nöje för ungdomen än nu. Sen blev det stumpdans, som utgjordes av tillsläpparna och deras husbondsfolk. Stumpdansen är nu alldeles bortlagd.

Trettondagen klädde sig tre så kallade vise män, vilka gingo med stjärnan och sjöngo en visa, kallad Staffans visa: »Staffan var en stalledräng, vattnar sina fålar fem o. s. v.» Någon särskild utklädsel därvid minnes jag ej.

På juldagen skulle även hästarna hava julöl och i samma dekokt av alla sorters bröd. — Korvar till julen fylldes med blod, som vi kallade »svettkorvar».

Södermanland, Vansö socken. [1]

När jag tjänade vid Husby på Vansö 1883 och 84, så gick man där med stjärnan på natten mellan juldan och anndan. De första deltagarne, som kommo mellan 1 och 2 på natten, hade en »riktig» stjärna, och den var då så fasligt fin. Men de, som kommo senare, hade bara runda stjärnan.

Vad stjärnorna voro gjorda av? — Jo, den, som såg ut som en riktig stjärna, bestod av en träställning, tillformad i spetsar, och var överklädd med kulört

[1]) Meddelande av Anna Lovisa Jansson genom hennes son Julius Lister, Husby, 1917.

papper med påmålade figurer. Den runda däremot bestod av ett par tunnband, sammanfogade med träslaar, även den överklädd av papper med figurer på. Båda sattes på en stang, och det var ljus inuti dem.

De, som kommo först, hade med sig »de tre vise männen», vilka voro utstyrda i vita kalsonger och skjortor, dragna utanpå kläderna; för ansiktet buro de vita kaninskinn samt på huvudet avigvända rödfodrade krimmelmössor.

De andra, som kommo senare, hade i sitt sällskap »Judas me pungen». Denne hade en avigvänd farskinnspäls på kroppen och något för ansiktet samt en stor skinnpung, i vilken han tiggde pengar.

Det var flera stycken tillsammans, och du må tro, att det var vackert när de, innan de blevo alltför luriga, sjöngo »Guds son är född i Betlehem på denna dag». De andra visorna kommer jag inte ihåg något av. När de hade sjungit, fingo de förtäring och en och annan slant, och så gingo de vidare till nästa bondgård och sjöngo där.

Södermanland, Näshult socken. [1]

Julaftons förmiddag bars in så mycken björkved, att det räckte över alla helgdagarna.

Langhalm ströddes på golvet julaftonen och togs bort juldagens förmiddag, till dess folket skulle komma hem från julottan.

En kärve havrehalm och en dito hö lades under matbordet julafton och delades åt djuren tjugondedagen.

Hemstöpta, tregreniga talgljus stodo på matbordet, som var överfullt av mat, fisk, gröt, bruna bönor, potatisbudingar, stek och skinka. Allra sist som dessert åts grynkorv. Två sorters dricka i tennstop. Skinkan rördes ej förrän annandagen. Alla tjänare fingo var sin limpa, ragsiktsbulle och vetbulle, s. k. »juloxe» fig. 17, samt ett ljus. De, som ej använde sitt bröd och ljus till ungdomsbjudning med dans, skulle giva sina föräldrar detta. Det stora julljuset från matbordet sparades till våren, då harvpinnarna beströkos därmed, på det ej masken skulle fördärva årets säd.

En »juloxe» lades julafton i sädesbingen och fick kvarligga till våren, då den, när det såddes ärter, åts upp.

Julljuset stod kvar och brann på bordet hela julnatten; slocknade det, betydde detta dödsfall inom året.

Julafton fingo både hästar, kor och får litet extra fint hö, och till vart och ett sades: »i kväll är det julafton». Innan man begav sig till julottan, fingo hästarna en sup. På vägen från kyrkan kappkördes, och den, som kom först hem, sades bli först i arbetet det kommande året.

Alla åto frukost vid hemkomsten från kyrkan med ytterkläderna på, endast mössorna togos av. Djuren fingo då smaka alla slag av julmat samt brännvin och glögg.

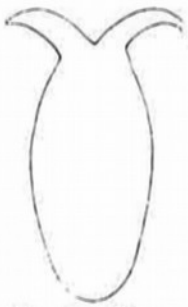

Fig. 17. »Juloxe». Södermanland, Näshult socken.

Annandagen stego männen först upp och styrde om glöggen, bjudande kvinnfolken sådan på sängen. Sedan åts allra först stek och bröd.

Så kommo stjärngossarna och sjöngo. Om dessa hade särskild illvilja till något hem, gingo de i ladugården och sprättade gödsel omkring på golvet, men hade de vänskap till huset, strödde de ut hackat granris. Judas tog ljus och yttrade:

»Katten tag det!»

Julgranar, säga de gamla, funnos ej.

Juldagen gick ingen bort av fruktan att sedan kallas »julsugga».

Annandagen var mera noga med fina kläder än juldagen.

Först efter tjugondedagen upptogs allt arbete på allvar.

[1]) Skriftligt meddelande av fröken Nilla Florell, 1917, efter hustrun Matilda Pettersson, Oppebystugan och kyrkovärden Karl Jonsson i Tomt.

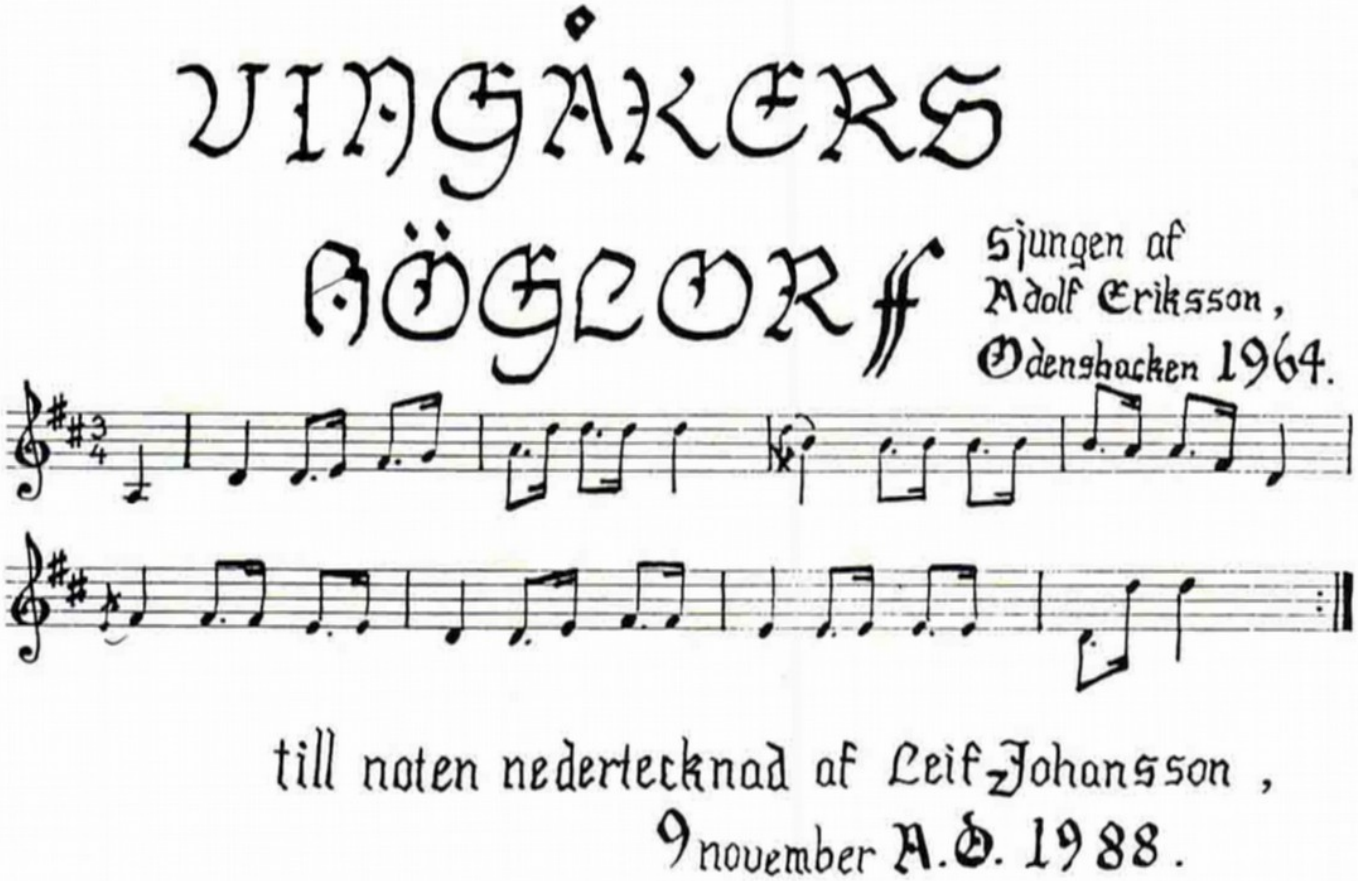

Kal den torte

Om Du har någon trevlig historia, så sänd in den till:
SÖRMLANDSLÅTEN,
Torggatan 7, 646 00 Gnesta.
Här följer ett bidrag från Lars Thor, Strängnäs, så som han hörde den berättas i sin ungdoms Vansö någon gång i slutet av 1940- talet.
- Ordvalet var alltid detsamma, en sorts utantillläxa, säger Lars Thor.
- Som en sakupplysning vill jag tala om att Karl XII, på bygdens mål Kal den torte, var ansedd som en mycket stark person. Så berättades bland annat, att hans "pamp", tvåhandssvärdet vägde 18 kg.
Och så historien, så som Lars Thor berättade den i Helgarö Bygdegård.
" Jo se ja´va ute å red e gång. Å när ja hadde ridi i ett, ett å ett hart dygn så tyckte ja´hästen fick så konsti gång. Så de´blev te å kliva å å titta etter. Då hadde han slete ut båda bakhaso.
Så de ble te å gå. Å när ja hadde gått ett å ett hart dygn så kom ja te ett vägskäl. Å där sto Kal den torte. Guda på dej Fridrik, sa han.
Å då sa ja, så här sa ja, Guda Ers Majestät, sa ja.
Du Fridrik, sa han, kan du brötas?
Å ja fell, Ers Majestät, sa ja, de´ kan ja fell.
Så vi to i å brötas, å när vi hadde brötas i ett, ett å ett hart dygn så va ja i stånn te få ner an på knäna.
Å då sa ja, så här sa ja, Ers Majestät, sa ja, får ja ta i så möcke ja vill?
Å ja fell Fridrik, sa han, de får du fell...
Då tog ja i å möla nerån i backen så di feck spetta opp´an.

Henry Sjöberg, mångårig redaktör för Sörmlandslåten och hedersledamot i Södermanlands Spelmansförbund har fyllt 60 år

Inför sin 60-årsdag höll forskaren i svensk och europeisk folkdans, Henry Sjöberg, öppet hus vid Musikmuseet i Stockholm söndagen den 30 oktober.
Omkring 200 personer från alla delar av Sverige mötte upp för att hylla en av vårt lands främsta forskare och personligheter inom denna genre.
Festen präglades av värme och uppskattning av Henry, som genom sina kunskaper generöst delat med sig ur sin rika kunskapskälla.
Kvällen innehöll musik av Gammeldax, hyllningstal och dansuppvisningar.
Ett av många uppskattade dansinslag gjordes av Folkdansensemblen vars initiativtaqare är Henry Sjöberg.
I den långa raden av uppvaktare fanns Södermanlands Spelmansförbund och Samarbetsnämnden för Folklig dans, som överlämnade en gåva.
Det var en bok i vars förord man kan läsa;
" Henry Sjöberg har under stor del av sitt liv ägnat sig åt att forska och sprida kunskap om den svenska folkliga dansen".
I artiklar och debattinlägg har han beskrivit, bemött och förtydligat olika aspekter på folkliga dansers ursprung och spridning i svenska kulturområden.
Samarbetsnämnden för Folklig Dans och Södermanlands Spelmansförbund beslöt, att till Henry Sjöbergs 60-årsdag samla och ge ut några av de mest intressanta artiklarna, som Henry har publicerat i olika sammanhang.
Denna artikelsamling är tryckt i 200 exemplar och bekostas av Samarbetsnämnden och Spelmansförbundet.
Materialet har redigerats och renskrivits av Birgit Eijenbrant vid Arkivet för Folklig dans.
Intäkterna av försäljningen går till Henry Sjöberg, för att nyttjas på sätt som Henry bedömer bäst gagnar den fortsatta utvecklingen av den svenska folkliga dansen.
Stockholm den 30 oktober 1988.
Samarbetsnämnden för Folklig Dans.
Per Ch Gunvall,
ordförande.
Södermanlands Spelmansförbund.
Sören Olsson, ordförande."

Efter en lång och trevlig kväll skildes vi åt och kunde konstatera, att vi är mycket glada och stolta över att ha Henry i våra led.
Henrys forskning och folkbildningsgärning, bevarar och levandegör vår unika folkliga tradition, som enar generationer och samhällsgrupper.
Sören Olsson.

DU ANMÄLER DITT INTRESSE FÖR HENRYS ARTIKELSAMLING TILL:
ARKIVET FÖR FOLKLIG DANS
DANSMUSEET
LABORATIORIEGATAN 10
145 27 STOCKHOLM TEL 08/ 660 28 26.

Tyra i Tyrved minns

Inga ärter till julgrisen

– I min ungdom firade vi julen familjevis, minns Tyra Andersson i Tyrved.

- Nu barn måste ni springa över till grannen och låna rompdrage, men hur han än sökte så inte blev det något resultat. Men, det hade avsedd verkan. När vi återvände hem var julgrisen slaktad, berättar Tyra Andersson, Tyrved i Sorunda.

Tyra minns, att många familjer höll sig med två hushållsgrisar. En behölls hemma, den andra såldes till slakt.

Även om det fanns kött, fläsk och andra livsförnödenheter behövdes kontanter.

- En riktg gris skulle väga en bra bit över 100 kg när den var slaktad. Bäst var det om man hade råd att ha två grisar samtidigt. Då var de avundsjuka på varandra och åt sig runda och fina, berättar Tyra.

- Sista tiden före slakten fick inte grisen äta ärter. Då blev det dålig smak på fläsket.

När det sedan gällde slakten fick den vänta i det längsta, men det gällde att buda slaktar`n i god tid. Det var en väldigt upptagen och betydande person, som i julmånaden drog runt i bygden nära nog efter en tidtabell.

- Då slaktdagen var inne skulle allt vara ordnat.Lögvattnet skulle hålla absolut rätt temperatur, annars var han inte nådig, berättar Tyra Andersson.

VÄXTE UPP PÅ LISÖN

Tyra Anderssons vagga stod på Lisön och där växte hon också upp.

- Till jul skulle det städas och fejas, minns Tyra Andersson. Allt matnyttigt som fanns på grisen tog man reda på. Det blev sylta, korv och paltbröd. Fortfarande kan jag känna doften när mor bakade pepparkakor.

- I eventuella julpaket kunde det ligga några klädesplagg.

- När jag var 15 år fick jag följa med till Sorunda på min första julotta.
- Jag har också andra minnen från ungdomsåren. På annandag jul, någon gång omkring midnatt, bankade det på. När vi väl vaknat sjöng " fridstörarna ", fem, sex pojkar, en del vackra julsånger. Men, även den fina seden försvann.

FLYTTADE TILL TYREVED

Senare flyttade Tyra upp till Sorunda och 1943 finner vi henne och maken Arvid som brukare av 20-tunnlandsgården Tyreved.
- Helt naturligt har jag en mängd minnen förknippade med Sorunda och bygden häromkring, säger Tyra, Förra året avled min make och nu får jag sitta och minnas flydda tider.
- Allt har inte varit en dans på rosor. Att vara småbrukare innebar, att man fick ligga i.
- Jag minns vilka stora rättarlag jag fick ha i maten när det gällde trösken. För mej är kabeljo och mjölksås förknippat med trösk-dagarna.
Nu kan Tyra sitta och tänka tillbaka på flydda tider. Går hon ut på gårdsplanen har hon ögonkontakt med kyrkan, som ligger mitt i byn. Hon kan också känna sig nöjd med vad hon och familjen i övrigt uträttat. Livet på Tyreved går vidare.

CARL-GUSTAF OHLSSON

Instrumentförsäkring för medlemmar i Spelmansförbundet

Södermanlands Spelmansförbund kan sedan början av detta år erbjuda sina medlemmar en försäkring som ger ett gott skydd till rimlig kostnad. Försäkringen sker genom samarbete med Folksam. Vi vet att många har sina instrument oförsäkrade eller förlitar sig på det skydd som t.ex. hemförsäkringen ger. Om ni talar med ert försäkringsbolag framgår det snart att det enda vettiga är en separat instrumentförsäkring av det slag vi nu kan erbjuda.

Försäkringen har som grund den instrumentförsäkring som Folksam haft sedan tiotalet år, men har kompletterats och anpassats till vårt behov. Den gäller inom hela världen och täcker både förlust och skada. Premien har kunnat sättas lågt genom att förbundet åtagit sig det administrativa arbetet. Premierna för fioler, nyckelharpor, stråkar, fodral samt tillbehör är följande:

Försäkringsvärde intill	30 000 kr	90 kr
	60 000 kr	180 kr
	100 000 kr	360 kr

Övriga instrument (utom pianon, flyglar och orglar):

Försäkringsvärde intill 20 000 kr 140 kr

Om försäkring tecknas för båda grupperna samtidigt reduceras den sammanlagda premien med 90 kr.

För varje försäkring tillkommer 10 kr som skall täcka förbundets kostnader. Försäkringstagaren skall naturligtvis vara medlem av Södermanlands Spelmansförbund.

Intresseanmälan kan göras till förbundets adress eller till vår försäkringsansvarige Ingemar Skoglund tel 0755/973 20 (kvällstid).

MASSBREV

SÖDERMANLANDS SPELMANSFÖRBUND
Box 107
640 32 MALMKÖPING

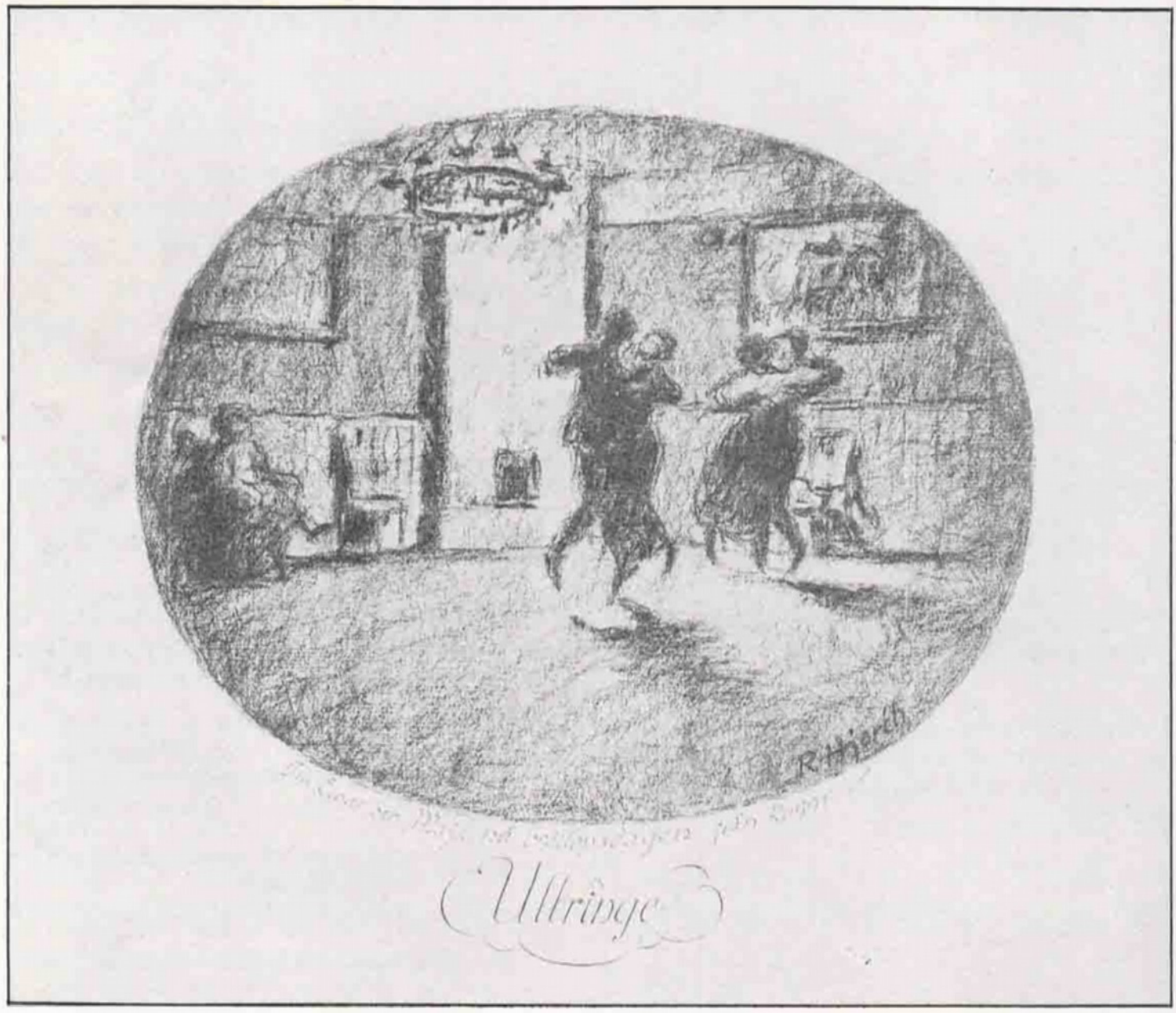

ISSN 0346-2595